

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИНИ КРЕАТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА БОШҚАРИШ

Искандарова Гулрух Пирмаматовна

Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги Ёшлар академияси
фаолиятини мувофиқлаштириш бошқармаси етакчи мутахасиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7377561>

Аннотация. Ҳар қандай ижтимоий тизим, шунингдек умумий ўрта таълим мактаблари ўз-ўзидан мавжуд бўлмаган, якка ҳолда эмас, балки ижтимоий ва табиий тартибнинг бошқа тизимлари билан ўзаро боғлиқлигида ишлайди. Бошқарув маданиятини креатив ёндашув асосида ривожлантириши учун ҳиссий ва ижтимоий етуклик, юқори мослашувчанлик, мувозанат, неқбинлик, дунёга ўз қараишлари, ўзига хос фикрлаш ва хулқ-атвор керак бўлади.

Илгари креативлик инсонда мавжуд бўлган ёки мавжуд бўлмаган сирли нарса деб ҳисобланган бўлса, энди креативликнинг имкониятларини англаш кўникмалар мажмуасига айланди.

Калит сўзлар: ижтимоий тизим, креативлик, мослашувчанлик, мувозанат, неқбинлик, кўникмалар мажмуаси.

УПРАВЛЕНИЕ ОБЩИМИ СРЕДНИМИ ШКОЛАМИ НА ОСНОВЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. Любая социальная система, как и школа общего среднего образования, не существует сама по себе, не работает изолированно, а во взаимодействии с другими системами социального и природного порядка. Развитие культуры управления на основе творческого подхода требует эмоциональной и социальной зрелости, высокой гибкости, уравновешенности, оптимизма, собственного взгляда на мир, нестандартного мышления и поведения.

Креативность раньше считалась таинственной вещью, которой человек может обладать, а может и не иметь, но теперь осознание возможностей творчества стало набором навыков.

Ключевые слова: социальная система, креативность, гибкость, уравновешенность, оптимизм, набор навыков.

MANAGEMENT OF GENERAL SECONDARY SCHOOLS ON THE BASIS OF CREATIVITY

Abstract. Any social system, like a school of general secondary education, does not exist on its own, does not work in isolation, but in interaction with other systems of social and natural order. The development of a management culture based on a creative approach requires emotional and social maturity, high flexibility, balance, optimism, one's own view of the world, non-standard thinking and behavior.

Creativity used to be considered a mysterious thing that a person may or may not have, but now the awareness of the possibilities of creativity has become a set of skills.

Keywords: social system, creativity, flexibility, balance, optimism, skill set.

КИРИШ

Ҳар қандай ижтимоий тизим, шунингдек умумий ўрта таълим мактаблари ўз-ўзидан мавжуд бўлмаган, якка ҳолда эмас, балки ижтимоий ва табиий тартибнинг бошқа

тизимлари билан ўзаро боғлиқлигида ишлайди. Бу ушбу таълим тизими муҳитини ташкил этувчи алоқа тармоғи билан боғланган.

Муҳитга бевосита ва билвосита таъсир этиш мумкин. Бевосита таъсир тизимга тўғридан-тўғри таъсир кўрсатадиган омиллар мажмуи сифатида белгиланади. Билвосита таъсир муҳити – тизимга тўғридан-тўғри таъсир қилмайдиган, лекин унга маълум даражада таъсир кўрсатадиган омиллар мажмуи сифатида талқин қилинади.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Таълим жараёнида креативлик муаммоларини А.И.Матюшкин, М.И.Махмутов, Т.В.Кудрявцев, ижодий масала ва муаммоларини В.Г.Разумовский, В.И.Анушев, Д.Пойа, Ю.Н.Кулюкинлар таҳлил қилганлар. Бунда, П.Н.Андрианов ўқувчилар техник ижодкорлиги мисолида ижодкорлик фаолиятини куйидаги босқичларга бўлиб кўрсатади: ғояни идрок этиш ва асослаш; топшириқни техник жиҳатдан ишлаб чиқиш; топшириқ (объект) устида ишлаш; объектни ишда синаб кўриш ва ижодий ечим натижасини баҳолаш. Бироқ, мактаб раҳбарлари бошқарув маданиятини креатив ёндашув асосида ривожлантириш мураккаб жараён бўлганлиги сабабли келтирилган адабиётлардаги масалаларни бевосита тадбиқ қилиб бўлмайди.

Н.С.Лейтеснинг фикрига кўра, “креативлик, энг аввало, алоҳида тафаккурни билдиради”. Бу таъриф мактаб раҳбарининг ижодий қобилиятга эга мутахассислар, ўқитувчилар билан келишмовчиликларига қарши ўзига хос сифатини бирлаштиради. Бундан ташқари, мактабни бошқариш учун тажриба ва олдиндан кўра олиш сезгисининг шаклланганлиги муҳим рол ўйнайди.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

В.Н.Дружинин адабиётшунослар ва тарихчиларнинг асарларини таҳлил қилган ҳолда креативлик сифатлари шаклланганлигини белгиловчи омилларни санаб ўтади, улар:

Мустақиллик - шахсий манфаатларни жамоа манфаатидан кўра устун қўймаслик, баҳолаш ва мулоҳазаларнинг мувофиқлиги.

Ёрқин фикрлаш - ўзининг ва бошқаларнинг фикрларига ишонишга тайёрлик, янги ва ғайриоддий нарсаларни қабул қилиш.

Ноаниқ ва ҳал қилиб бўлмайдиган вазиятларга бардошлилик, бу вазиятларда конструктив фаолият.

Эстетик туйғунинг ривожланганлиги, гўзалликка интилиш.

Ўзига ишонч ва характер кучи.

Хулқ-атворда қатъийлик.

Ҳазил туйғуси ривожланганлиги ва ғайриоддий вазиятларда мувозанатни топиш қобилияти.

Ушбу рўйхатда инқирозли вазиятларни муваффақиятли енгиб ўтиш тажрибасига эга бўлган мактаб раҳбарларининг ўзи ва унинг жамоадаги хатти ҳаракатлари ҳақида ёритилган.

Бошқарув маданиятини креатив ёндашув асосида ривожлантириш учун ҳиссий ва ижтимоий етуклик, юқори мослашувчанлик, мувозанат, некбинлик, дунёга ўз қарашлари, ўзига хос фикрлаш ва хулқ-атвор керак бўлади.

Илгари креативлик инсонда мавжуд бўлган ёки мавжуд бўлмаган сирли нарса деб ҳисобланган бўлса, энди креативликнинг имкониятларини англаш кўникмалар мажмуасига айланди.

Умумий ўрта таълим муассасаси учун ижтимоий буюртманинг асосий манбалари давлат, оила, алоҳида ижтимоий тузилмалар (соғлиқни сақлаш муассасалари, маданият ва бошқалар), таъсисчилар ва бошқалар ҳисобланади. Бунда ижтимоий буюртма ташқи тизимни шакллантирувчи омил сифатида ишлайди. Ижтимоий буюртма таълим муассасасининг фаолияти ва ривожланиши учун зарур бўлган ахборот, методик, кадрлар, молиявий ва бошқа воситалар тўпламидан иборат маълум ресурсларни таъминлайди. Ижтимоий буюртмадан ва уни ресурслар билан таъминлашдан ташқари, ташқи муҳит таълим муассасасига ўз вазифаларини бажариши учун чекловлар қўяди. Бундай чекловлар сифатида таълим тизимининг меъёрий-ҳуқуқий асослари, айнан Давлат стандартларини айтиш мумкин. Ижтимоий буюртма талаблари, унинг “ресурс таъминоти”, давлат томонидан ўрнатилган меъёрлар ва қоидалар, шунингдек, шахсий имкониятлар, ўз жамоаси эҳтиёжларидан келиб чиқиб, таълим муассасаси ўз фаолиятини ташкил қилади, бу таълим, бошқарув ва ресурслар билан таъминлаш жараёнларига асосланади ҳамда унинг натижалари ташқи муҳитга узатилади.

Умумий ўрта таълим муассасаси раҳбари фаолиятининг асосий натижалари ўқувчиларнинг соғлиғини сақлаш ва мустаҳкамлаш, унинг шахсий ривожланиши бўлиб, бу кўп жиҳатдан унинг кейинги ёш даврига ўтиш муваффақиятини белгилайди. Натижаларга ўқитувчиларнинг шахсий ютуқлари, муассасанинг ўзи эришган ютуқлари ҳам киритилиши керак.

Юқорида санаб ўтилган барча ташқи муҳит омиллари ўзгарувчанлик хусусиятига эга. Ташқи муҳитдаги ўзгаришлар таълим муассасасидаги ўзгаришларга олиб келади. Бинобарин, таълим муассасаси ташқи муҳит таъсирида ўзгарувчан динамик тизим ҳисобланади.

Бундан ташқари, мактаб ташқи муҳитга мослашиш хусусиятига эга. Бу унинг ташқи муҳитдаги ўзгаришларга ўз ҳаёт фаолияти учун қулай оқибатларга олиб келадиган тарзда муносабатда бўлиш қобилиятида намоён бўлади. Айнан мослашув муассасасига “яшаб қолиш”, бугунги қийин ижтимоий-иқтисодий вазиятда самарали фаолият кўрсатиш имконини беради.

Тизим сифатида мактабнинг яна бир хусусияти мослашиш хусусияти билан боғлиқ – барқарорлик бўлиб, яъни баъзи ўзгарувчиларга нисбатан барқарорликдан иборат. Мослашувчан тизим ўзгарувчиларни маълум чегараларда ушлаб туради, барқарорлик ва қулай ишлашни таъминлайди. Тизим барқарорлигини таъминлаш учун унинг зарур мақсадларга эришишга йўналтирилганлигини таъминлайдиган қайта алоқа алоҳида аҳамиятга эга.

Шуни таъкидлаш керакки, мактаб нафақат мослашувчан, балки атроф-муҳитга таъсир қилиш қобилиятига эга бўлган мослашувчан тизим сифатида ҳам намоён бўлади.

Мактаб раҳбарининг ташқи алоқалари қуйидагиларни аниқлаш имконини беради:

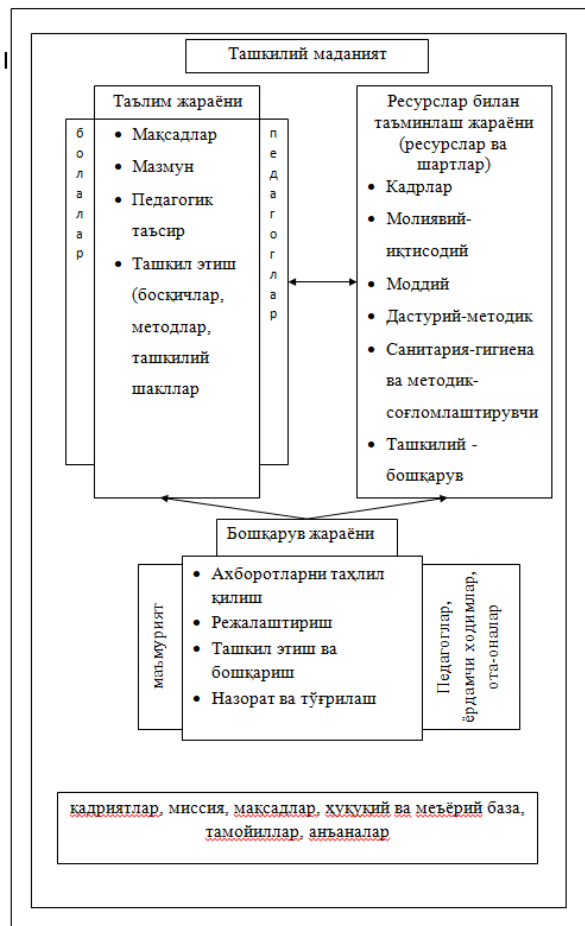
- ташқи муҳит билан самарали алмашинув ҳисобига ишлайдиган ва ривожланадиган очиқ тизим;
- ижтимоий белгиланган мақсадларни самарали амалга оширишга қаратилган мақсадли тизим;
- ташқи муҳит таъсирида ўзгариш хусусиятига эга бўлган динамик тизим;
- бир томондан, ташқи муҳит ўзгаришларига мослашиш, иккинчи томондан, унга фаол таъсир кўрсатиш хусусиятини ўз ичига олган мослашувчан тизим;

- ташқи таъсирларга муносабатда чидамлиликда намоён бўладиган барқарорлик билан тавсифланган тизим.

Мактабнинг ички муҳити, яъни унинг таркиби (таркибий компонентлар мажмуи) ва тузилишини (ички алоқалар, хусусиятлар ва муносабатлар мажмуини) ажратиб кўрсатамиз.

1-схема.

Мактабнинг ички муҳити



Схемадан кўриниб турибдики, мактабда содир бўладиган барча жараёнлар ташкилий (ички) маданиятнинг катта таъсири остида бўлиб, унинг фаолиятининг асосини акс эттирувчи ўзига хос “концептуал асос” ҳисобланади.

Мактабни жараёнли тизим сифатида кўриб чиқиш унинг учта қуйи тизими - жараёнларини ажратиб кўрсатиш зарур:

- I - таълим жараёни,
- II - ресурслар билан таъминлаш жараёни,
- III - бошқарув жараёни.

Биз бошқарув жараёни ҳақида сўз юритамиз.

Умумий ўрта таълим муассасасида содир бўладиган асосий жараён бу таълим жараёнидир, чунки у муассасанинг асосий натижаси - ўқувчиларнинг ривожланиши, унинг соғлиғини сақлаш ва мустаҳкамлашга бевосита таъсир қилади.

Қадриятлар, миссия, мақсадлар, тамойиллар, меъёрий-ҳуқуқий асослар, анъаналар мактабнинг ташкилий маданиятининг таркибий қисмлари сифатида, унда содир бўлаётган барча жараёнларнинг характерли хусусиятларини белгилайди, "... жамоа фаолиятининг меъёрий-боғловчи асослари" сифатида намоён бўлади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Умумий ўрта таълим муассасалари фаолиятининг меъёрий-ҳуқуқий асослари унинг Устави ва маҳаллий ҳужжатлари: таъсисчи, ота-оналар, қўшимча таълим хизматларини кўрсатиш бўйича мутахассислар билан тузилган шартномалар, ички меҳнат қоидалари, лавозим йўриқномалари ва бошқаларда акс эттирилади.

Ташкилий маданий таркибий қисмларни ўзгартириш мактабнинг барча қуйи тизимлари ва элементларида тизим сифатида ўзгаришларни келтириб чиқаради. Масалан, шахсининг асосий қадриятлари сифатида унинг ўзига хослиги ва такроранмаслигини тан олиш таълим муассасасида ўқувчиларда билим ва кўникмаларни шакллантиришда уларнинг шахсини ҳар томонлама ривожлантириш, соғлигини сақлаш ва мустаҳкамлашни таъминлаш мақсадларига эътиборни кучайтириш зарурлигини тақозо этади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Бу, ўз навбатида, муассасанинг бошқарув тузилмасини ўзгартириш – унда ўқувчиларнинг соғлигини сақлаш ва шахсий ривожланиш муаммоларини ҳал қилишга қаратилган органлар ва субъектларни ажратишни, шунингдек, ходимларнинг лавозим йўриқномаларига ўзгартириш киритишни талаб қилади. Бундан ташқари, ўқувчиларга ўз шахси ва фаолиятини қуришда ижобий эркинлик бериш, "боланинг индивидуал ривожланиш йўналиши"ни таъминлаш йўналиши бўйича таълим жараёнининг мазмуни, шакллари ва методларини ўзгартириш зарурати мавжуд (И.С.Якиманская).

Шунингдек, ўқитувчиларни субъект-объект моделидан болалар билан субъект-субъект ўзаро ҳамкорлик моделига қайта йўналтириш муҳим бўлиб, бу болага ўз фаолияти субъекти мавқеини таъминлайди, шунингдек, таълим муассасалари ходимларини бошқаришни инсонга бўлган ҳурмат ва ишонч, унинг субъективлигини тан олишга асосланган шахсга йўналтирилган маъмурий моделга қайта йўналтиради.

Таълим жараёнида амалга оширилаётган ўзгаришлар муассасанинг моддий-техник базасини ва биринчи навбатда, болага нафақат ривожланиш, балки унинг ўз индивидуаллигини намоёйиш қилиш, ўз Менини амалга ошириш имкониятини беришга олиб келади.

REFERENCES

1. Андрианов П.Н. Мактаб ўқувчилари техник ижодкорлигини ривожлантириш // Ўқувчиларнинг техник ижодкорлиги. Тузувчи П.Н.Андрианов. - Т .:"Ўқитувчи", 1989.128 б.
2. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия. - М.: МОДЭК, 1997. 448 с.
3. Дружинин В.Н., Конторов Д.С. Проблемы системологии. - М.: Советское радио, 1976. - 296 с.
4. Каган М.С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа.- М., 1974,- 328 с.